

KENTSEL DÖNÜŞÜM, BARINMA HAKKI VE DİRENİŞ MÜCADELELERİ: ANKARA VE MADRİD ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Savaş Zafer Şahin
Atılım Üniversitesi

Hayriye Özen
Atılım Üniversitesi

Evin Deniz
Complutense University of Madrid

Özet: Bu çalışmada kentsel dönüşümle ilgili olarak konut ve barınma hakkı taleplerini dile getiren iki farklı toplumsal hareket incelenmektedir. Bu hareketlerden birisi Madrid'in San Cristobal semtinde daha iyi konutlarda yaşama hakkı doğrultusunda kentsel dönüşüm talep ederek doğmuş, diğeri ise Ankara'nın Dikmen semtinde uygulanan kentsel dönüşümün semt sakinlerinin barınma hakkını ihlal ettiğini vurgulayarak kentsel dönüşüme karşı doğmuştur. San Cristobal hareketi, devletin sosyal politikaları sonucunda kurulmuş bir yerleşim bölgesinde yaşayan halkın, devletten, yine sosyal politikalar izleyerek, bölgenin dönüştürülmesi talebini içermektedir. Dikmen hareketi ise devletin konut sorunlarını çözmeye yönelik sosyal politikalar izlememesi sonucunda oluşmuş bir yerleşim biriminin, kentsel kaynakların yeniden dağıtılması amacıyla dönüşüme tabi tutulmasına karşı doğmuş bir harekettir. Çalışmada iki farklı hareketin mensuplarının yaşadıkları yer ve konutlara ilişkin 'haklarını' nasıl algıladıkları ve çerçelendirdikleri, hangi haklar doğrultusunda neleri talep ettikleri, taleplerini seslendirmek üzere ne gibi strateji ve taktikler izledikleri ve hangi sonuçları doğurdıklarına odaklanılmaktadır. Farklı sosyo-ekonomik bağlamlarda benzer sosyal haklar talep ederek ortaya çıkmış bu iki hareketin doğuşu, yürüttükleri mücadele ve yarattıkları sonuçlar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilerek benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymakta ve bu benzerlik ve farklılıkların nedenleri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: barınma hakkı, kentsel dönüşüm, toplumsal hareket, Dikmen, San Cristobal.

Abstract: This study focuses on two different urban movements that voice demands on the basis of the right to sheltering and the right to housing. One is the San Cristobal movement in Madrid that emphasizes the need for an urban transformation in San Cristobal neighborhood for renovating and remodeling the low-quality subsidized houses in the neighborhood. The movement demands from the authorities to develop social policies for transforming the neighborhood that was originally established by the government to solve the housing problem in Madrid. The other is the Dikmen Valley movement in Ankara that emerged by opposing to an urban transformation project with the claim that it violates the Dikmen Valley dwellers' right to shelter. It opposes to the terms and conditions of the Dikmen Valley transformation project, which aims to redistribute urban resources by transforming the neighborhood that was, due to the lack of social policies for solving housing problems, established by the dwellers themselves in order to solve their housing problem. The study comparatively examines how these two movements have perceived and framed the rights to shelter-

ing and the rights to housing, what strategies and tactics they have adopted in pursuit of these rights, and what consequences they have produced so far.

Keywords: right to sheltering, urban transformation, social movement, Dikmen, San Cristobal.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılda, kapitalizmin merkez ülkelerinin kentlerinde görülen en çarpıcı olgulardan birisi devletin kentlere yoğun müdahalesidir. Devlet, sosyal politikalar, ekonomik yatırımlara alan açma veya kentsel kaynakların yeniden dağıtımı gibi çok farklı amaçlarla kentlerin bütününe ya da belli kısımlarını yeniden yapılandırma çabasına girişmiştir. Bu müdahalelerin biçimi, kapsamı, ölçeği ve araçları içinde bulunulan zamana ve koşullara göre değişmiş ve genel adı kentsel dönüşüm olan ama farklı biçimlerde ortaya çıkan bir politikalar demeti ortaya çıkmıştır. Kentsel dönüşüme ilişkin politikalar zaman içerisinde çevre ülkeler tarafından da uygulamaya koyulmuştur.

Gerek merkez gerekse çevre ülkelerdeki kentsel dönüşüm deneyimleri, kentsel dönüşüm çabalarının çoğunlukla yurttaş tepkisi ve direniş hareketleri ile karşılaştığını göstermiştir. Kentsel dönüşüm genellikle dönüşüme konu olan alanlarda yaşayan insanların barınma hakkına yönelik bir tehdit olarak algılanmakta ve bu algı direniş hareketlerinin doğmasına ve barınma hakkını korumak üzere mücadele etmesine yol açmaktadır.

Bu çalışmada kentsel dönüşüm ile ilgili olarak farklı ortamlarda doğan iki farklı toplumsal hareket incelenmektedir. Bu hareketlerden birisi Madrid'in San Cristobal semtinde kentsel dönüşüm talep ederek doğmuş, diğeri ise Ankara'nın Dikmen semtinde uygulanan kentsel dönüşüme karşı doğmuştur. San Cristobal hareketi devletin sosyal politikaları sonucunda kurulmuş bir yerleşim bölgesinin halkının devletten, yine sosyal politikalar izleyerek, bölgenin dönüştürülmesini talep etmesiyle doğmuştur. Dikmen hareketi ise devletin konut sorunlarını çözmeye yönelik sosyal politikalar izlememesi sonucunda oluşmuş bir yerleşim biriminin, kentsel kaynakların yeniden dağıtılması amacıyla dönüşüme tabi tutulmasına karşı doğmuş bir harekettir. Çalışmada iki farklı hareketin yaşadıkları yer ve konutlara ilişkin 'haklarını' nasıl algıladıkları ve çerçevlendirdikleri, hangi haklar doğrultusunda neleri talep ettikleri, taleplerini seslendirmek üzere ne gibi strateji ve taktikler izledikleri ve hangi sonuçları doğurduklarına odaklanılmaktadır. Farklı sosyo-ekonomik bağlamlarda benzer sosyal haklar talep ederek ortaya çıkmış bu iki hareketin doğuşu, yürüttükleri mücadele ve yarattıkları sonuçlar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilerek benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyulmakta ve bu benzerlik ve farklılıkların nedenleri tartışılmaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler her iki hareketin önde gelen isimleriyle yapılan yarı-yapılandırılmış, derinlemesine mülakatlar yoluyla toplanmıştır. San Cristobal hareketi ile ilgili olarak yedi mülakat yapılmış, Dikmen Vadisi hareketi ile ilgili olarak ise dokuz mülakat yapılmıştır. Ayrıca, her iki harekete ait kitapçık, kitap, bildiri gibi çeşitli dokümanlar analiz edilmiştir. Bu birincil veri kaynaklarının yanısıra çeşitli ikincil veri kaynakları da kullanılmıştır.

I. İNSAN HAKLARI, KENTLER VE BARINMA HAKKI

İnsan hakları açısından değerlendirildiğinde, kentsel mekânda gerçekleştirilen her tür müdahalenin karmaşık dinamikleri tetiklediği söylenebilir. Bireyin, toplumların ve toplumun hem belli hakları talep etme, hem yapılan müdahaleler karşısında hak arama mücadelesi vermeleri, hem de devletin bu mücadeleler karşısında takındığı tutum arasındaki karmaşık ilişkiler kentsel alandaki toplumsal süreçlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Devletin uluslararası sözleşmeler kapsamında kabul ettiği ve anayasal sistem içerisinde kurumsallaştırdığı haklar manzumesi, bir yandan çeşitli devlet müdahaleleri karşısında kitlelerin mücadele dilinin oluşturulmasında, diğer yandan da devlet ve hükümet siyasetleri uyarınca yapılan uygulamaların meşrulaştırılmasında birbirinden çok farklı anlamlar atfedilerek kullanılmaktadır.

İnsan haklarının tarihsel gelişimi incelendiğinde hakların üç kuşakta sınıflandırıldığı görülür. 1215 tarihindeki Magna Carta Bildirgesi ve ardından 1789 Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile kabul edilerek ulus-devletlerin anayasal düzenleri içerisinde yer bulan, genellikle bireyi devletten koruma yaklaşımı ile tanımlanan özgürlük, mülkiyet, onurlu yaşam ve kişi güvenliği gibi haklara “Birinci Kuşak Haklar” adı verilmiştir (Güler, 2011: 50). Sosyalist devrimin ve sanayileşmiş kapitalist ülkelerde “refah devleti” politikalarının uygulanmaya başlanmasının ardından, emeğin toplum içerisindeki var oluşuna ilişkin olarak tanınan sendikal örgütlenme, çalışma, sağlık, eğitim ve barınma gibi haklar ise “İkinci Kuşak Haklar” olarak adlandırılmıştır (Giddens, 1994: 154). İkinci Dünya Savaşı sonrasında gençlik, savaş karşıtı, çevreci ve kadın hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan, ulus-devletlerin sınırlarını aşarak tüm insanlığın ortak dayanışmasını gerektiren haklara ise “Üçüncü Kuşak Haklar” ya da “dayanışmacı haklar” (Tekeli, 1994; 2002) adı verilmektedir.

İnsan hak ve özgürlükleri temelinde yürütülen mücadeleler ve bu mücadeleler doğrultusunda hakların tanımlanması ve şekillenmesi, tarihsel ve olumsal toplumsal değişime koşut olarak değişmektedir. Farklı kuşak hakların algılanma biçimleri, uygulandıkları ölçek, kurumsallaştıkları ölçek, belli söylemler içerisinde konumlandırılışları ve diğer kuşak haklarla ilişkilendirilme biçimleri, hakların uygulanmasında birbirinden oldukça farklı yerel ve özgün deneyimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Gökçe, 2004). Bu yerel deneyimlerin özgünlüğü kendisini özellikle “yer”e ve “mekan”a özgürlük olarak kentsel alanda hissettirmektedir. Toplumsal mücadelelerin görünür hale geldiği ve yeniden üretildiği bir sahne konumunda olan kentler, kentsel açık alanlar ve meydanlar tüm hak arama mücadelelerinin ve hak tanımlamalarının ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir. Bu sebeple kentsel toplumsal hareketler ile kentli hakları arasındaki ilişkinin farklı kentsel toplumsal hareketler bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınması, özellikle kentli haklarına ve kentteki toplumsal mücadelelere ilişkin kuramsal yaklaşımların anlaşılmasında önemli katkılarda bulunma potansiyeline sahiptir. Bu doğrultuda birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların sınırlarını çapraz kesen “kentli hakları”, “konut hakkı” ve “kent hakkı” kavramları yapılacak böylesi bir çalışmanın temelini oluşturabilir.

“Hak” kavramının, kentlerin oluşumunda da tarihsel olarak önemli bir rol oynamış olduğu söylenebilir. Antik dönemden günümüze, farklılaşmanın, artan işbölümünün ve artı değer birikiminin odağı olan kentler, bir arada yaşayan

kentlilerin hak ve yükümlülüklerinin farklı biçimlerde tanımlandığı yerleşmeler olagelmışlerdir. Bu haklar kimi zaman dinsel atıflarla, kimi zaman feodal kodlarla belirlenmiş ve özellikle ulus-devletlerin ortaya çıkışından sonra önemli ölçüde kitlesel mücadele süreçlerinin etkisi altında şekillenmiştir. Karşılıklı bağımlılık ve dayanışma ihtiyacının etkisi altında oluşan kentsel hakların ilk biçimleri loncalar ve esnaf birlikleri ile aristokratik oluşumların belirmesiyle birlikte belli ölçüde kurumsallık kazanmıştır. Diğer yandan, feodal sistemin yarattığı sorunlar karşısında köylülerin tepkilerinin ve toplumsallaşma ile bireyselleşme arasındaki gerilimin de hakların tanınmasında önemli bir payı olduğu bilinmektedir (Holton, 1999).

Kentler ve kentli hakları arasındaki ilişki, sanayi devrimi ve sonrasında kapitalist üretim biçiminin, para ekonomisinin ve piyasa mantığının yaygınlaşması ile birlikte radikal biçimde yeniden tanımlanmıştır. Önceleri kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilmesi için kırsal alandan kente göçen kitlelerin ucuz emek olarak kullanımı ile başlayan süreç zaman içerisinde bu kitlelerin kentlerdeki talepleri ile farklı dinamiklere evrilmiştir. Kapitalist üretim biçimi içerisinde emeğin yeniden üretilmesi süreci kentsel mekanın yeniden üretimi sürecine dönüşürken, kentleşmenin maliyetinin kim tarafından ve nasıl karşılanacağı sorusuna verilecek yanıt ile emekçilerin kentsel mekandaki talepleri içi içe geçmiştir (Güler, 2011). Bu çatışmalı süreçte emeğin ve sermayenin izledikleri iki ayrı çizgi kentli haklarının oluşumunda etkili olmuştur. Kapitalist sistemde sermaye yekpare bir yapıya sahip değildir. Kendi içinde rekabet halinde olan ve parçalı bir yapıya sahiptir. Rekabet ve sermayenin farklı kesimleri arasındaki ilişkiler, kapitalist üretim tarzı ile kentleşme sürecinin birbirinden ayrılmaz hale gelmesine sebep olmuştur. Sermaye, zaman içerisinde azalan kâr oranları sorunu ile baş edebilmek için ilk olarak emeğin maliyetini düşürmeye, çalışma saatlerini uzatmaya, emeğin sosyal haklarını aşındırmaya çalışır. Diğer bir ifadeyle, ikinci kuşak hakların kullanımında kısıntılara gidilmeye çalışılır. İşçi sınıfı, kaçınılmaz olarak, bu süreç karşısında mücadele eder. Ancak, zaman içerisinde kapitalizmin nihai olarak kriz içerisine girmesi ile üçüncü kuşak hakların kullanımına ilişkin bir süreç başlar. Sermaye sınıfı sanayi üretiminden çıkarak hizmet sektörüne ve kentlerde Castells'in "kolektif tüketim araçları" olarak adlandırdığı kentsel hizmetlere girmeye çalışır (Castells, 1983; Harvey, 1989). Bir yandan emeğin ikinci kuşak haklarına ilişkin bir mücadele süreci sürerken, bir yandan da emeğin yeniden üretimine ilişkin hizmetlerin piyasa mantığına terk edilmesiyle birlikte üçüncü kuşak haklara ilişkin bir mücadele süreci de başlar. Bu dönüşüm sürecinde temel olarak Harvey'in ifade ettiği gibi, kentler ve kentsel mekan, "kullanım değeri" ile değil "değişim değeri" ile ele alınmaya başlar (Şengül, 2001). İşte bu noktada kentsel mekânın tümü ve kentsel yaşamın her anı kentli haklarının ve diğer tüm hakların savunulduğu birer mücadele sahnesi haline gelir. Devlet ise burada, görece özerkliği ile bazı hakları tanıyan ve destekleyen, bazı hak taleplerini ise engelleyen ve düzenleyen bir aktör olarak ortaya çıkar.

Bu süreçlerin en çarpıcı tarihsel örneklerinden birisi 19. Yüzyıl sonunda Paris'de gerçekleştirilen büyük çaplı kentsel yenileme uygulamasında izlenebilir (Harvey, 2012). 19. Yüzyılın ikinci yarısında III. Napolyon'un talimatıyla, Baron Hausmann'ın yönetiminde Paris Kentinin bugünkü yapısının ortaya çıkmasını sağlayan çok büyük çaplı bir kent planlama ve dönüşüm çalışması yapılır. Ortaya çıkan büyük meydanlar ve bulvarlar modern kent planlamasının önemli örnekleri

arasında kabul edilir ve Avrupa'nın diğer bir çok kentinde de tekrarlanır. Bu büyük dönüşümün arka planında ise iktisadi bunalım ve işçi hareketlerinin ve isyanların engellenmesi yatmaktadır. Hausmann'ın planı ile Paris'in ortaçağdan bu yana var olan mahalleleri yıkılır, yeni banliyöler ve bulvarlar inşa edilir. Kentin marjinal gurupları ve emekçiler kent merkezinin dışına gönderilirler. Kentte gündelik yaşam siyasal iktidarın rahatlıkla kontrol edebileceği bir yapıya kavuşturulur (Özbek, 2002). Artık askeri birlikler barikatlar kurarak isyan eden işçileri ve anarşistleri geniş bulvarlar üzerinde top atışları ile rahatlıkla bastırabilmekte, kaçanları da yakalayabilmektedir. Yapılan dönüşüm kentte farklı sınıflar arasındaki kutuplaşmayı arttırmış ve Paris Komünü deneyimine giden yolu hazırlamıştır. 1871 yılında 71 gün süren bir halk hareketi olarak Paris Komünü deneyimi Castells'e göre, konut gibi kentsel hak taleplerinin ifadesinde ve insan haklarına ilişkin mücadelede önemli bir yere sahiptir (Castells, 1983).

Kapitalizmin krizi ve bunun karşısında kentlere müdahalede bulunulmasında Paris ne ilk ne de son örnektir. 19. ve 20. yüzyıl tarihi boyunca kapitalist sistem farklı dönemlerde krize girmiş, bu krizlerin aşılmasında kentler ve kentli haklarının yeniden düzenlenmesi ve kısıtlanması önemli bir yere sahip olmuştur. Harvey'in deyiimiyle kapitalist sistem ikinci dünya savaşı sonrasındaki krizleri çoğunlukla "kenti keşfederek" aşmaya çalışmıştır (Harvey, 1989). Ancak, 20. Yüzyılın sonundan itibaren küreselleşme olarak adlandırılan ve kendisini devlet yönetiminde "neo-liberal politikalar"la görünür hale getiren süreçle birlikte önceki dönemlerden daha farklı bir döneme girilmiştir. Kentlerin daha ziyade merkezi siyasal otorite tarafından düzenlendiği önceki dönemlerin aksine, yerelliğe ve yerel yönetimlere önem atfedilmeye, yerellikler kalkınmanın, refahın ve esenliğin odağı ve esas aktörü olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede kentler serbestleştirme, kuralsızlaştırma, özelleştirme, adem-i merkezileştirme şeklinde özetlenebilecek neo-liberal uygulamaların odağı haline gelmiştir. Neo-liberal yaklaşımların devlet ve kent yönetiminde anahtar sözcüğü olan "yönetişim" kavramı ise diğer uygulamalar yanında kent yönetimine katılımı öne çıkaran bir yaklaşımı ifade etmektedir. Kentlerin ve yerel yönetimlerin neo-liberal yaklaşımlar çerçevesinde küresel ölçekte birbirleri ile yarışmaları, küresel çağın yeni gerekliliklerinden birisi olarak öne sürülmektedir (Purcell, 2006). Bu yeni yaklaşımda bir yandan kentli haklarını uluslararası bir çerçeveye oturtma, bir yandan da kenti ve kentsel yaşamı metalaştırarak dönüştürme çabaları çatışmaktadır.

1992'de Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği "Avrupa Kentsel Şartı" ile kentsel sorunların haklar çerçevesinde ele alınmasında ve kurumsallaştırılmasında önemli bir adım atılmıştır (Güler, 2011). Fiziksel çevrenin ve var olan konut stokunun iyileştirilmesi ile kentsel alanda sosyal ve kültürel olanakların yaratılması, toplumsal kalkınma ve halkın katılımı gibi temel konulara odaklanan Şart, güvenlik, sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor, dinlenme, eğitim, kaliteli fiziksel çevre ve mimari, sürdürülebilir kalkınma gibi bir çok hak kavramının uluslararası kamuoyu tarafından tanınmasını sağlamıştır. Avrupa Kentsel Şartı 2008 yılında yenilenerek kentli haklarından ve kentsel hizmetlerden kentte yaşayan tüm kesimlerin faydalanması esasına dayanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra 1996'da İstanbul'da toplanan Habitat Konferansında "konut hakkı" kavramı, 2000'li yıllarda dünyanın farklı yerlerinde gerçekleştirilen Sosyal Forum'larda da kent yönetimine katılım hakkında eşitlik gündeme getirilmiştir (Genro, 1999).

Öte yandan, kentlerin ve yerelliklerin rekabet ve yarışma temelinde yeniden tanımlanması ile birlikte ortaya konan “yönetişim” perspektifi ise kentli hakları açısından yeni mücadele zeminleri hazırlamaktadır. Kentte var olan demokratik temsiliyet kanalları etkinliğini yitirirken, kentte yönetime katılmanın yeni araçlarının tanımlanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Yönetişim söylemi kentte sağlanan kolektif kentsel hizmetlerin özelleştirilmesini ve metalaştırılmasını kolaylaştırırken, kentte alınan kararlara katılım süreçleri etkin mekanizmalara dönüştürülemediği. Küresel sermayeyi yerele çekmek yoluyla rekabet etmeleri öngörülen, sanayi üretiminin yerini hizmet sektörünün ve kentsel arsa rantının dönüşüm yoluyla elde edildiği büyük kentsel projelerin aldığı günümüzde kentlilerin alınan bu kararlara katılım şansı yok denecek kadar azalmıştır. Haklar, kullanım değeri üzerinden değil piyasa tarafından belirlenen değişim değeri üzerinden tanımlanmaktadır. Kentin tarihi merkezi ve kültürel dokusu turizm amacıyla dönüştürülürken, gecekondular ve çöküntü alanları orta ve üst sınıfların ikamet edecekleri rezidansların yapımı için dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Yeni orta sınıflara mutenalaştırılmış, kentsel sorunlardan ve kent yaşamından yalıtılmış, menkulleştirilmiş bir yaşam alanı açılmak için kentte yaşayan sakinlerin yaşam alanları dönüştürülmekte ve kentliler kentin çeperlerine ya da kentin dışına taşınmaktadır. Bu süreçte tüm hakların, başta da kentli haklarının tehlikede olduğu açıktır.

Tüm bu süreç yaşanırken ve belli toplumsal grupların istediği yerde yaşama (Hartman, 2010) ve barınma hakları tehdit altına girerken, uluslararası kamuoyunda da özellikle “konut hakkı” çerçevesinde yapılan tartışmalar dikkat çekicidir. Birleşmiş Milletler’in çeşitli örgütleri tarafından konut hakkının temel insan hakları arasında yer alması ve devletlerin bu hakkı tanıması ve garanti altına alması için yapılması gerekenler gibi konularda son otuz yıldır önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Konut hakkını tanımak, konut hakkına saygılı davranmak, konut hakkını korumak ve konut hakkından faydalanmayı sağlamak temel ilkeleri doğrultusunda devletlerin yapacakları uygulamalarda yurttaşlara barınma güvenliği sağlaması, yurttaşların temel kentsel hizmetlerden faydalanmasını garanti altına alması, konut sunumunun ailelerin ödeme gücü içerisinde kalması, konutun iklim koşulları karşısında yeterli korunmayı sağlaması, yoksul kesimlerin konutla ilgili akçalı kaynaklara ulaşabilmesinin sağlanması, konutun konumunun toplumsal ve kolektif hizmetlere ulaşımında elverişli olması, konut ve barınma koşullarının kültürel kimliğin ve çeşitliliğin korunup geliştirilebilmesine olanak tanıması gibi noktaları dikkate alması gerekliliği vurgulanmaktadır (Keleş, 2003: 99). Ancak, bu çerçevede ortaya koyulan, kişilerin ya da toplulukların evlerinden çıkarılmalarına yönelik projelerin, uygulanmadan önce ciddiyetle ele alınması yönündeki tavsiye kararları devletler tarafından gerektiği ölçüde benimsenmemiştir.

Tüm bu gelişmelere karşın Lefebvre’in düşünsel izinden giden bir yaklaşım tarzı da “kent hakkı” kavramını önermektedir. Kentin görünen, tasarlanan ve yaşanan bir mekan olduğunu ortaya koyan Lefebvre, kentte yapılan mekansal düzenlemelerin kentlilerin tüm haklarını derinden etkileyecek bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Lefebvre, 2002). Bu hakların elde edilmesi, tanınması ya da kaybının engellenmesi için kentsel yaşamın tümünde söz sahibi olunmasını sağlayacak bir hak tanımlamak gerekmektedir. Bu hak istediği, hayal ettiği gibi bir kentte yaşayabilmek için karar alma süreçlerine dahil olmayı sağla-

yacak bir “kent hakkı” olarak tanımlanmaktadır (Smith, 2012; Miraftab, 2012). Kent hakkı kavramı özellikle 21. Yüzyılın ilk on yılı sonunda Paris’in varoşlarında, Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Müslüman toplumlarda, Londra ve New York’ta yaşanan “işgal” hareketlerinde önemli bir yer tutmuştur.

Dolayısıyla, kentlilerin haklarını arama mücadeleleri günümüzde kentlerde gerçekleştirilmeye çalışılan büyük dönüşüm hareketlerine kitlelerin direnişleri üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Bu anlamda kentlilerin hak arama mücadelelerinin hangi noktada tepkiye, direnişe, protestoya ve nihayet kentsel toplumsal hareketlere dönüşebildiği birçok değişkene bağlı görünmektedir. Her şeyden önce kentsel dönüşümde “hak” kavramının nasıl tanımlandığı ve toplum tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Haklara ilişkin algının toplumda tarihsel bir süreçte belirlendiği ve bu algının hakların tanınması ve kurumsallaşması açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir. Ancak, bu algının hangi “ölçeğe” atıfla şekillendiği diğer bir önemli değişkendir. Bir hakkın birinci, ikinci ya da üçüncü kuşak hakların hangisi etrafında şekillendiği bu ölçek meselesinin ele alınmasını belirlemektedir. Örneğin bir kentsel hak sorunu birinci kuşak hakların bir ihlali olarak değerlendirildiğinde konu küresel bir mesele olarak algılanma eğilimindeyken, aynı kentsel hak üçüncü kuşak hakların bir ihlali olarak değerlendirilirse yerel bir sorun alanı olarak tanımlanma eğiliminde olmaktadır. Bunun sebebi yukarıda anlatıldığı gibi, kentsel hakların farklı kuşaklarının farklı düzeylerdeki mücadele süreçleri sonucunda tanınmış olmasıdır.

Kentsel mücadele süreçlerinin kentsel haklarla ilişkisi bakımından ele alınması gereken diğer iki önemli başlığı da mücadele söyleminin inşasında hakların kullanımı oluşturmaktadır. Mücadele söylemi kimi zaman salt bir tek kentli hakkına atıfla oluşturulurken, kimi zaman da birden fazla hakkın söylemde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle konut ve barınma hakkı gibi haklara ilişkin mücadelelerde tek bir hakka atıf daha çok dikkat çekerken mücadele sürecinde söylemin farklı hakları da içerecek biçimde genişlediği de görülebilmektedir. Özellikle “kent hakkı” gibi şemsiye kavramların kullanımı bu açıdan işlevseldir. Bu çerçevede, haklara vurgu yaparak doğan kentsel hareketler iki farklı biçim alabilir: Kentsel dönüşümün anlık ve akut etkileri karşısında kitlelerin var olma mücadelesinin bir ürünü olarak veya kentsel dönüşümden bağımsız olarak yürütülen ve çeşitli kentsel haklar için mücadele eden uzun soluklu mücadeleler. Birinci tür hareketler kentsel dönüşümün anlık ve akut etkileri karşısında kitlelerin var olma mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkarken, ikinci tür hareketler uzun soluklu toplumsal mücadeleler yürüterek haklara ilişkin temel çerçevenin hukuk sistemine içirilerek kurumsallaşmasını hedeflerler. Kentsel mücadelelerin bu iki tür mücadele biçiminden hangisine yakın olduğu, izleyecekleri mücadele seyri ve doğuracakları sonuçlar açısından önemlidir.

II. TÜRKİYE VE İSPANYA’DA KENTLEŞME: İÇ GÖÇ, KONUT SORUNU VE DEVLET POLİTİKALARI

Türkiye ve İspanya’nın kentleşme serüvenleri tarihsel olarak incelendiğinde iki ülkenin kentleşme süreçleri ve kentleşmenin dinamikleri açısından önemli benzerlikler taşıdığı görülür. Her iki ülkenin de 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşme çabalarına girişmesi benzerlikleri doğuran en önemli nedenlerden birisidir. Sanayileşme öncesi her iki ülkenin nüfusunun yaklaşık dörtte üçü kırsal

alanlarda yaşamaktayken, sanayileşme ve tarımda makineleşmeyle birlikte kırsal kesimden iş olanaklarının bulunduğu sanayi kentlerine yoğun bir göç başlamıştır. İspanya’da özellikle Madrid, Bilbao ve Barcelona gibi sanayileşmenin merkezi olan şehirler 1940’lardan itibaren önemli miktarda göç almışlardır. Türkiye’de ise İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi iller 1950’lerden bu yana kırsal kesimden göç eden insanların yeni yerleşim yerleri olmuşlardır. İki ülkeyi bu yoğun göçe verdikleri cevap açısından ele aldığımızda ise başlangıçta her iki ülke yetkililerinin de göç eden nüfusun kentte yerleşimini ele alan politika ve planlar geliştirmediklerini görürüz. Yetkililerin konuya yönelik ilgisizliği, göç eden insanların konut sorunlarını kendilerince çöme yoluna gitmelerine ve böylece “gecekondu” (İspanyolcada *chabolas*) tipi konut üretiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bununla birlikte, başlangıçtaki ilgisizliklerine karşın İspanyol yetkililer 1950’lerin sonlarına doğru konuya eğilmişler ve acil konut ihtiyacına dikkat çekerek çözüm arayışına girmişlerdir. Spesifik olarak Madrid için izlenen politikalara değinmek gerekirse, 1957 yılında “acil kentleşme” vurgusu ile geliştirilen ve 60 bin birim konut ihtiyacına dikkat çeken “Madrid Acil Toplumsal Planı”, Madrid’deki konut sorununu çözmek üzere geliştirilen bir plandır. Bu planla birlikte inşaat sektöründe özel girişimleri canlandırmak amacıyla yasal bir düzenleme yapılarak devletin doğrudan desteğini içeren “sübvans edilen konut” uygulamaları başlatılmıştır. Bu düzenleme, Madrid’de devlet destekli konutların inşasını sermaye gruplarına önemli bir iş alanı olarak açmıştır. Böylece, 1957 ile 1965 yılları arasında sübvans edilen konutların toplam konut inşaatı içindeki payı yüzde 10’dan yüzde 90 düzeyine çıkmıştır (Observatorio Metropolitano, 2007).

Türkiye’de devlet yetkililerinin göçün yarattığı konut sorunlarına yaklaşımını incelediğimizde, bu sorunu çözmeye yönelik bir yaklaşımla değil siyasi amaçları doğrultusunda araçsallaştırarak ele almış olduklarını görürüz. İspanya örneğinin tersine, Türkiye’de siyasi iktidarlar herhangi konut sorununu çözmeye yönelik sosyal politikalar geliştirmemiş, bunun yerine gecekondu afları ve tapu tahsisleriyle gecekondu sakinlerinin seçimde desteğini almaya çabalamışlardır. 1966 yılından itibaren gecekondu varlığı devlet tarafından formel bir şekilde tanınmış ve 1960 ile 1970 yılları arasında yapılan bir dizi düzenlemeyle gecekondu sahiplerine yaşadıkları evlerin ve evlerin üzerine inşa edildiği arsaların mülkiyet hakkı verilmiştir. Bu politikalar gecekondu sayısında hızlı bir artışa yol açmış ve yalnızca kırsal kesimden kente göç edenler tarafından değil, kentte yaşayıp rant elde etmek isteyenler tarafından da pek çok kaçak yapı inşa edilmiştir. Devlet yetkilileri 1970’ler ve 1980’lerde inşa edilen bu kaçak yapılara da 1960’larda verdiği tepkiye benzer bir tepki vermiş ve çeşitli gecekondu affı ve tapu tahsis politikaları geliştirmiştir. Bu politikalarla birlikte 1948 yılında 2530 bin civarında olan gecekondu sayısı, 1960’ta 240 binlere, 1983’te 1,5 milyona ve 21. Yüzyıla gelindiğinde 2,2 milyona ulaşmıştır (Keleş, 2004: 560- 561).

III. SAN CRISTOBAL DE LOS ANGELES DİRENİŞ HAREKETİ

İspanya’nın başkenti Madrid’de bir işçi sınıfı yerleşim yeri olan San Cristobal de Los Angeles, şehrin güneyinde Villaverde ve Getafe isimli iki eski sanayi bölgesine yakın bir alanda yer almaktadır. Tarihsel olarak işçi sınıfı için kurulan bu yerleşim yeri, bu özelliği nedeniyle ülkeye gelen göçmenlerin de yerleştiği bir semt olmuştur. Belediyenin rakamlarına göre 2011 yılında San Cristobal’de yaklaşık 17 bin

kişi yaşamakta ve bu sayının yüzde 37'sini göçmenler oluşturmaktadır. Semt, Madrid'in en yoksul üçüncü semtidir ve semtte işsizlik oranı yüzde 25 oranında seyretmektedir (EMVS, 2011).

San Cristobal, Madrid'de bulunan diğer bazı yerleşim alanları gibi, devlet tarafından sübvans edilen konutlardan oluşan bir yerleşim birimidir. Konutların hemen hepsi 1958 ile 1965 yılları arasında, devlet tarafından 1957 yılında hazırlanan sübvans konut projesi doğrultusunda inşa edilmiştir. Bir yerleşim birimi olarak San Cristobal'in en temel sorunu, çok hızlı bir şekilde inşa edilmiş olan konutların oldukça düşük kalitede olmasıdır. Bunun nedeni, San Cristobal'in başlangıçta geçici bir yerleşim yeri olarak tasarlanması ve konutların geçici olarak kullanılmasının planlanmış olmasına karşın kalıcı bir yerleşim yerine dönüşmüş olmasıdır. Çeşitli yüksekliklerdeki bloklardan oluşan binaların bir kısmında çatlaklar oluşmasından doğan, bir kısmında ise çatı, drenaj gibi sorunlar yaşanmaktadır.

San Cristobal sakinleri, konutların düşük kalitesinin devlet tarafından düzeltilmesi için uzun yıllardır mücadele etmektedirler. San Cristobal mücadelesi Madrid'de sübvans edilmiş konutlardan oluşan diğer semtlerin sakinlerinin yürütmekte olduğu "yurttaş hareketi"nin bir parçası olarak başlamış, ancak zamanla kendi başına yürütülen bir harekete dönüşmüştür. Yukarıda değinildiği gibi, Madrid, kırsal kesimden kente göç eden çok sayıda insana ev sahipliği yapmaktadır. 1961 yılında, 60 bin civarı konutta yaşayan bu insanlar, yaşadıkları semtlerin, kentin bir parçası olarak görülmesi ve bu doğrultuda diğer kentlilerin ulaşabildikleri hizmetlere ulaşmaları için uzun mücadeleler vermişlerdir (Observatorio Metropolitano, 2007). Örneğin, yaşadıkları semtlere asfalt yol, okullar ve ulaşım hizmetleri gibi çeşitli hizmetlerin verilmesini mücadelelerle sağlamışlardır.

San Cristobal semti sakinlerinin de dahil olduğu bu yurttaş hareketinin oluşumunda bir yandan sol hareket mensupları, diğer yandan kilise önemli bir rol oynamıştır. Hareketin üzerinde özellikle işçi hareketinin çok büyük bir etkisi vardır. Çoğunlukla işçi sınıfından olan "yurttaş hareketi"nin mensupları, yaşadıkları semtlerin şekillenmesinde ve Madrid'in inşasında ve bir metropole dönüşmesinde çok önemli bir paylarının olduğunu, ancak bununla birlikte kentin problemlerinden en çok etkilenen kesimler olduklarının farkındaydılar. Bu nedenle, devletin kendilerine "tarihsel bir borcu" olduğunu ve bu borcun yaşadıkları semtlerin tekrar inşa edilerek ödenmesi gerektiğini dile getiriyorlardı. Yaşadıkları semtler yeniden inşa edilirken ise mevcut her bir konut karşılığında "aynı semtte yeni bir konut" hakkı olduğunu vurguluyorlardı.

1964'te çıkan dernek kanunu, bu harekete belli bir meşruiyet kazandırmış ve hareket böylece kamusal alanda daha fazla görünür ve taleplerini kamuoyuna duyurur olmuştur. 1975 yılında, 11 semt derneğinin katılımıyla Semt Dernekleri İl Federasyonu kurulmuş ve böylece hareket oldukça güçlenmiştir. Hareketin en önemli başarısı Konut Bakanlığı ile sürdürülen uzun müzakereler sonucunda "Semtleri Yenileme Planı"nın 1976 yılında tasarlanması ve 1979 yılında kesinlik kazanması olmuştur. 27 semtin dahil edildiği bu planla 35 bin konutun yenilenmesi amaçlanmıştır. Kentin gecekondü semtlerinin kente entegrasyonunu amaçlayan bu proje Avrupa'nın en büyük kentsel yenileme projesidir. Projenin kabulünde yurttaş hareketinin çok önemli bir rolü vardır. Ancak bununla birlikte, yetkililer tarafından inşaat sektörünün içinde bulunduğu krize bir çözüm olarak da görüldüğünün dikkate alınması gerekir.

San Cristobal semti, diğer bir kaç gecekondu semtiyle birlikte, bu dev yenileme projesinin dışında bırakılmıştır. San Cristobal semt derneği, bu projenin dışında neden bırakıldıklarını hâlâ tam olarak bilmediklerini belirtmektedirler. Ancak yaptığımız derinlemesine mülakatlardan edindiğimiz izlenim, sol hareket içindeki ve özellikle İspanya Komünist Partisi (Partido Comunista de España, PCE) içindeki bölünmelerin etkili olduğu yönündedir. San Cristobal'ın büyük yenileme projesine dahil edilmemesi, buradaki semt derneğinin mücadelesine tek başına devam etmesine yol açmıştır. Yenileme projesinden dışlanmış olmaları, San Cristobal mücadelesinin “tarihsel borç” kavramını alarak kendi söylemine dahil etmesini sağlamıştır. Hareket, devletin pek çok diğer gecekondu semtini yenilemesi ancak San Cristobal'ı dışarıda bırakması nedeniyle, San Cristobal sakinlerinin haklarını gözetmediğini ve böylece San Cristobal sakinlerine “tarihsel bir borcu”nun oluştuğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, San Cristobal semtinin bu semtin sakinlerinin emek ve çabalarıyla oluştuğunu, daha spesifik örnekler vermek gerekirse, semtin yetkililer tarafından ihmal edildiğini, semte sağlanan hizmetlerin hemen hepsinin semt sakinlerinin mücadelesiyle temin edildiğini belirterek devletin ihmal ettiği bu semte bir “borcu” olduğunun altı çizilmektedir. Bir semt sakininin belirttiği gibi “burada hiçbir şey ama hiçbir şey yoktu... Burayı bir semt haline getiren buranın halkıdır.” Halkın bu çabaları nedeniyle daha iyi konutlarda yaşama hakkına sahip bulunduğu, daha iyi konutların yapılmasını ihmal eden devletin bu insanlara karşı bir borcu olduğuna inanılmaktadır.

San Cristobal mücadelesi uzun yıllar yürütüldükten sonra, 1985 ve 1986 yıllarında Madrid Belediyesinin semte ilişkin bir yenileme projesini kabullenmesini sağlamıştır. Proje 18 binanın yıkılarak yeniden yapılmasını ve diğer binaların sağlamlaştırılmasını ve yenilenmesini içermektedir. Ancak, izleyen yıllarda belediye ile semt sakinleri arasında proje üzerinde çeşitli anlaşmazlıklar çıkmış ve proje hayata geçirilmemiştir. Bunun üzerine, semt sakinleri tekrar mücadele etmeye başlamıştır. Ancak, bu kez seslerini hem kamuoyuna hem de yetkililere duyurmak üzere faaliyetlerini arttırmışlardır. Şehir plancılarını ve mimarları ziyaret ederek konutların çatlaklar gibi kusurlarını ortaya koyan resimleri göstermişler; çok tanınan bir mimara binaların durumunu açıkça ortaya koyan bir rapor hazırlatmışlar; yetkililerden binaların detaylı teknik incelemelerinin yapılmasını talep etmişler; ve çeşitli protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Örneğin, Aralık 1996'da yetkililerin ve kamuoyunun dikkatini düşük kaliteli ve sorunlu binalara çekmek üzere binlerce kişi siyah şemsiye ile bu binaların etrafında yürüyüş yapmıştır. Dolayısıyla, 1990'lı yıllarda diğer gecekondu semti sakinleri yeni evlerine taşınırken, San Cristobal sakinleri hâlâ mücadele etmekteydiler.

Aktivistler bütün bu faaliyetler sonucunda üç yönetim birimini San Cristobal'deki konutların yenilenmesi gerektiği konusunda ikna etmişlerdir: Madrid Belediyesi, Madrid Özerk Bölge Yönetimi ve Ulaşım ve Konut Bakanlığı. Ardından, 1999 yılında bir anlaşma imzalanarak Belediye'nin Konut Şirketi (Empresa Municipal de la Vivienda y Suelo S.A., EMVS) yenileme projesinin yürütülmesi ile görevlendirilmiştir. Projede 4313 konutun yenilenmesi ve yenileme maliyetlerinin yüzde 75'inin devlet tarafından karşılanması öngörülmüştür. 2011 yılının Eylül ayına kadar toplam 1011 konut yenilenmiş ve 232 konut yıkılıp yeniden yapılmıştır. Ayrıca, 374 konutta yenileme çalışmaları ve 246 konutta yeniden inşa çalışmaları devam etmektedir (Quintana, 2011). Konutların

yanısına, San Cristobal semtinde kamusal alanların düzenlenmesi ve altyapıda iyileştirmeler yapılmıştır.

Bütün bu olumlu sonuçlara rağmen, San Cristobal semti son aylarda projeye ilgili beklenmedik bir gelişme ile karşılaşmıştır. İspanya'nın içine girdiği ekonomik kriz projeyi olumsuz yönde etkilemiş ve Madrid Özerk Yönetimi 2011 yılının sonunda projeyi durdurma kararı almıştır.

IV. DİKMEN VADİSİ HAREKETİ

Türkiye'de batılı anlamda, gecekondu, çöküntü alanı ya da eskimiş kentsel alanların devlet gücü kullanılarak dönüştürülmesi şeklindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının ilk kez 1990'ların başında başlatıldığı söylenebilir. Bu çerçevede Ankara Kenti'nin ve Dikmen Vadisinin dönüşümü sembolik değer taşımaktadır. Çünkü kentsel dönüşüm çalışmaları 1990'ların başında sosyal demokrat bir yerel iktidarın yönetiminde Dikmen Vadisinde başlatılmıştır. Zaman içerisinde kentsel dönüşüme yüklenen anlam, kentsel dönüşüme karşı halkın tepkisi ve kentsel dönüşümde uygulanan modellerde çok şey değişmişse de, Dikmen Vadisinin dönüşümü, Ankara Kentinin diğer dönüşüm alanları ve Türkiye'nin diğer kentleri için de örnek alınan bir dönüşüm çalışması olma niteliğini korumuştur. Dikmen Vadisi kentsel dönüşüme karşı doğan bir toplumsal direniş hareketine ev sahipliği yapması açısından da önemlidir.

Dikmen Vadisinde kentsel dönüşüme karşı doğan toplumsal hareketin dinamiklerini anlayabilmek için alandaki mekansal gelişimi tarihsel olarak gözden geçirmek gerekmektedir. Dikmen Vadisi topoğrafik yapısı bir çanak şeklinde olan Ankara Kentine kuzeyden ulaşan dere yataklarının oluşturduğu en önemli vadilerden birisi olarak göze çarpmaktadır. Bu Vadi aynı zamanda iklimsel açıdan Ankara Kentinin ana havalanma koridorlarından birisidir. Dikmen Vadisinde bilinen ilk yapılaşmaların Vadinin yakın çevresinde bulunan köy yerleşmelerinin sakinleri tarafından bağ evi niteliğinde 1950'lerden itibaren başladığı görülmektedir. Ancak, 1960'ların sonlarından itibaren kırdan kente göçün etkisiyle Dikmen Vadisinde yavaş yavaş gecekondu yerleşmelerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle 1970'lere gelindiğinde Dikmen Vadisinde bulunan gecekonduların sayıları, dönemin radikal sol akımlarının da etkisiyle artmıştır. Gecekondularda yerleşenlerin özellikle belirgin bir siyasal ve etnik yapıya mensup olmalarının bu dönemin etkisiyle olduğu söylenebilir. Gecekonduların ilk sakinleri arasında sendikal mücadeleye ve 1980 öncesi radikal sol gruplara mensup ve bir kısmı Alevi etnik kimliğini taşıyanlar yer almaktadır.

1980'lerden itibaren Dikmen Vadisinde bulunan gecekonduların sayısında ciddi bir artış görülmüştür. 1990'lara gelindiğinde ise Dikmen Vadisi farklı hemşehrilik kökenlerine ve etnik kimliklere sahip sakinlerin yaşadığı yüzlerce gecekondu oluşmuş bir yerleşim yeri haline almıştır. Dönemin sosyal demokrat belediyesi bu gecekonduların, o dönemde çıkarılan gecekondu affı kanunları ile apartmanlara dönüşmesi ve dolayısıyla yoğun yapılaşmanın kentin havalanma koridorunu kapatması riskinin oluşması gerekçesiyle Dikmen Vadisinde kentsel dönüşüm projesi başlatmıştır. Bu projede gecekondu sakinlerinin projeye katılımının sağlanmasına ve barınma hakkının korunmasına yönelik önlemler alınmaya çalışılmıştır. Projeye kaynak sağlanması için uluslararası piyasalarda tahvil satışı yapılmıştır. Dikmen Vadisi bu ilk projede üç etaba ayrılmış, etaplar-

dan birincisi büyük ölçüde sosyal demokrat iktidar tarafından tamamlanmıştır. Tamamlanan proje etabında yeşil ve rekreasyon alanı ağırlıklı bir yapılaşma oluşturulmuş ve gecekondü sahipleri gecekondü affi kanunu doğrultusunda hak sahibi yapılmışlardır. Gecekondülarda yaşayanların büyük bir kısmının hak sahibi yapılması sonucunda, bu ilk etap belirgin bir yurttaş tepkisi ile karşılaşmamıştır. Sonraki yıllarda yapılan araştırmalar Projenin birinci etabında hak sahibi olan yurttaşların büyük bir çoğunluğunun konutlarını satarak Ankara'nın çeperindeki Sincan ve Etimesgut gibi ilçelere taşındıklarını ve bölgede bir soylulaşma yaşandığını göstermiştir.

1990'ların ikinci yarısında sosyal demokrat iktidarın yerini liberal prensiplere son derece bağlı muhafazakâr bir iktidara bırakması ile birlikte Dikmen Vadisindeki kentsel dönüşüm süreci farklılaşmaya başlamıştır (Türker-Devecigil, 2005). Özellikle Projenin ikinci, üçüncü ve dördüncü etaplarında yapı yoğunlukları arttırılmış, yeşil alanlar azaltılmış ve gecekondü sakinlerine verilen haklar azaltılmıştır. 2000'li yılların ortasına kadar geçen yaklaşık on yıllık zaman dilimi içerisinde, Dikmen Vadisi Projesi çıkış amacından farklılaşarak bir kentsel dönüşüm projesi olmaktan çıkmış ve bir gayrimenkul geliştirme projesine dönüşmüştür. Bu süreçte gecekondü sakinlerinin, kitlesel bir tepki göstermemiş olmakla birlikte, hoşnutsuzluklarını sıklıkla ifade ettikleri bilinmektedir.

Dikmen Vadisi, 2000'li yıllarda ulusal düzeyde başlatılmaya çalışılan diğer kentsel dönüşüm çalışmaları için bir model olarak gösterilme çabalarına karşın, kentsel dönüşüme model olmaktan çok, kentsel dönüşüme karşı örgütlü mücadelenin simgesi haline gelmiştir. Projeyi yürüten Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2000'li yılların ortalarında başlatılmaya çalışılan beşinci etap, semt sakinlerinin tepkilerini örgütlü bir mücadeleye dönüştürmelerini tetikleyen unsur olmuştur. Projenin bu etabı, daha önceki etapların tersine, gecekondü sakinlerine çok az hak tanıyarak neredeyse barınma haklarının ortadan kalkmasına sebep olabilecek unsurlar taşımaktadır. Bu etap, çoğunlukla kiracı ve işgalcilerden oluşan gecekondü sakinlerinin tepkisini çekmiş ve yurttaş tepkileri örgütlü hale gelme eğilimine girmiştir. Bu gelişmede, gecekondü sakinlerinden radikal sol eğilimlere ve mücadele deneyimine sahip olan bireylerin, konuyu meslek odaları ve çeşitli sivil toplum örgütlerine taşımaları önemli bir rol oynamıştır.

Dikmen Vadisinde bulunan gecekondü sakinlerinin tepkileri, özellikle Halk Evleri adlı sivil toplum örgütü, TMMOB çatısı altında yer alan Şehir Plancıları, Mimarlar, Çevre Mühendisleri ve Peyzaj Mimarları Odalarının ve Ankara Tabip Odasının destekleriyle, 2007 yılından itibaren ulusal ölçekte tanınırlık kazanmaya başlamıştır. Sivil toplum örgütleri ve meslek odaları, kentsel dönüşüm süreci ile ilgili olarak Vadi sakinlerini hukuki ve teknik açıdan bilgilendirmiş ve savunmuşlardır. Bu savununun önemli bir kısmını anayasal olarak kamu kurumu niteliği taşıyan meslek odalarının açtıkları davalar oluşturmaktadır.

Sivil toplum örgütleri ve meslek odaları, Dikmen vadisi mücadelesinin muhalif söyleminin gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. Bu söylemin ana unsurları kentsel dönüşüme karşı tepkinin bir "barınma hakkı" mücadelesi olduğu, "kentsel dönüşümün aslında bir rant bölüşümü olduğu", mücadelenin sadece Dikmen Vadisi ile sınırlı olmadığı, aslında tüm kentteki haksız uygulamalara karşı çıktığı şeklinde özetlenebilir. Bu tür bir söylemin üretilmesinde ve gecekondü sakinleri arasında yaygınlaştırılmasında, özellikle Halk Evlerinin faaliyetlerinin ciddi bir

etkisi olmuştur. Halk Evlerinin bu söylemi zaman zaman kendi yürüttüğü ulusal etkinliklere de taşıdığı görülmektedir. Gecekondu sahiplerinin bu söylemi kendi siyasal görüşleri ve etnik kimlikleri doğrultusunda içselleştirdikleri görülmektedir. Gecekondu sakinleri arasında radikal sol geçmişleri olan ve Alevi etnik kimliğini taşıyanlar daha aktivist bir rol üstlenirken, daha farklı siyasal geçmişe ve etnik kimliklere mensup olanların harekete katılmakla birlikte öne çıkmadıkları görülmektedir.

Dikmen Vadisindeki yurttaş tepkisi 2007 yılından itibaren “Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Mücadelesi” adıyla anılmaya başlar (Yaman, 2011). Bunda, aynı yıl TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından düzenlenen ve Türkiye’deki önemli kentsel dönüşüm mücadelelerinin temsilcilerinin katıldığı bir sempozyumda yapılan bilgi ve fikir alışverişinin de önemli bir etkisi olmuştur. Halk evlerinin öncülüğünde Vadide gecekondu sakinlerinin katkılarıyla bir “Barınma Hakkı Bürosu” kurulur. Büro, Vadinin gecekondu sakinlerine ait olduğunu gösteren çalışmalar yapmaktır. Bu anlamda Vadide düzenli aralıklarla çeşitli festivaller ve etkinlikler düzenlenir, bir park inşa edilir ve açılışı yapılır. Halk Evlerinin daha sonraki yıllarda düzenlediği uluslararası ve ulusal bir çok barınma hakkı etkinliğinde Vadi sakinlerinin öne çıkan isimleri deneyimlerini paylaşırlar.

Genel olarak Dikmen Vadisi Barınma Hakkı Mücadelesi kentsel dönüşüm projesinin durdurulması açısından şu ana kadar başarılı olmuş görünmektedir. Belediye başkanı Melih Gökçek yıllar boyunca defalarca kolluk kuvvetlerinin desteği ile gecekondu yıkımına başlamaya çalışmışsa da bu çabalar başarıya ulaşamamıştır. Ancak, Dikmen Vadisi örneği kentsel dönüşüme dayalı olarak inşaat sektörünü geliştirme, bu yolla da iktisadi gelişme politikası izleyen hükümetin yürürlüğe koyduğu kentsel dönüşüme ilişkin mevzuatın oluşturulmasında etkili olmaktadır. Çıkan her yeni yasal düzenlemede belediyelere kentsel dönüşüme karşı örgütlü mücadelenin başarılı olmasını engelleyecek yeni olanaklar tanınmaktadır.

SONUÇ

Gerek San Cristobal gerekse Dikmen Vadisi hareketi, kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilmesi için kırsal alandan kente geçerek “ucuz emek” sunan kitlelerin kentlerde çeşitli konut sorunlarıyla karşılaşmalarının ardından, “konut hakkı” veya “barınma hakkı” talebi doğrultusunda mobilize olmaları ile oluşmuş hareketlerdir. İki hareketi karşılaştırdığımızda, öncelikle hareketleri çevreleyen sosyal, ekonomik ve politik ortamların bu hareketlerin doğuşları, söylemleri, kullandıkları strateji ve taktikler ve sonuçlarını önemli ölçüde etkilediğini görmekteyiz. Her iki hareketin de doğuşuna yol açan koşulların oluşmasında bir yandan sanayileşme, tarımda makineleşme ve bu gelişmelerle birlikte kırsal kesimden kentlere göç ve bu göçün yarattığı konut sorunları, diğer yandan ise konut sorunlarına yönelik devlet politikaları ağırlıklı bir rol oynamıştır. Benzer bir göç dalgası ve konut sorunuyla karşılaşan iki ülke konuya çok farklı biçimlerde eğilmiştir. İspanya’da devlet Türkiye’den farklı olarak kırsal kesimden göç edenlerin konut sorunlarını çözmek üzere sosyal politikalar izlemiştir. Ancak bu durum konut sorunlarının çözümünde yeterli olmamıştır. Zira düşük kaliteli sosyal konutların üretimi yeni sorunlara yol açarak bu konutlarda yaşayan insanların güvenli bir

barınma hakkı için mücadele etmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla, San Cristobal hareketi devletin yetersiz sosyal politikaları sonucunda inşa edilmiş konutlarda yaşayan insanların devletten, yine sosyal politikalar izleyerek, konutlarını güvenli ve yaşanabilir hale getirmesini talep etmesiyle doğmuştur. Dikmen hareketi ise devletin konut sorunu ile ilgili herhangi bir sosyal politika izlememesi sonucunda göç edenlerin bireysel çabalarıyla oluşmuş bir yerleşim biriminin, kentsel kaynakların yeniden dağıtılması amacıyla devlet tarafından dönüşüme tabi tutulmasına karşı doğmuş bir harekettir. Dolayısıyla, her iki hareketin de kentsel dönüşümün anlık ve akut etkileri karşısında kitlelerin var olma mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Her iki hareket de “hak” vurgusu doğrultusunda mücadele vermiş ve hak vurgusu yerel halkın mobilizasyonu, çeşitli grupların desteğinin alınması ve yetkililerin konuya eğilmesi gibi konularda belli ölçülerde etkili olmuştur. Genel olarak, San Cristobal hareketi tarafından hak kavramına daha kuvvetli bir vurgu yapıldığını söyleyebiliriz. Madrid Yurttaş Hareketinin etkisiyle ve San Cristobal’ın Madrid’de yürütülen geniş kapsamlı yenileme projesinin dışında bırakılmasıyla birlikte, San Cristobal halkı konutlarının yenilenmesinin devletin “tarihsel bir borcu” olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu söylemsel vurgu son derece önemlidir, zira böylece devlete, halka karşı belli sorumlulukları olduğu ve bu sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Diğer yandan, Dikmen Vadisi hareketinde vadi sakinlerinin barınma hakkının kentsel dönüşüm projesini yürüten belediye tarafından ihlal edildiği öne çıkarılmaktadır. Hareket böylece hem vadi sakinlerinin kendilerine yönelik bu hak ihlalini durdurmak üzere harekete geçmesini hem de hareketin “haklar” temelinde çeşitli gruplarca desteklenmesini sağlamaktadır.

Hem San Cristobal hem de Dikmen Vadisi hareketinin hak vurgusu yapmasında her iki hareketin mensuplarının önemli bir kısmının sol hareket içinden gelmesi önemlidir. Aslında her iki harekete de sol gruplar öncülük etmiş ve bu hareketlere hem söylemsel kaynaklar, hem de çeşitli materyal ve maddi kaynaklarla destek olmuşlardır. San Cristobal ve Dikmen Vadisi hareketlerinin yoksulların hareketleri olduğu dikkate alındığında, hareketlerin örgütlenmesi, çeşitli eylemler yapabilmesi ve seslerini duyurabilmesinde bu grupların desteğinin son derece önemli olduğu ortaya çıkar.

İki toplumsal hareketi sonuçları açısından ele aldığımızda, hareketlerin amaçlarına ulaşma yönünde oldukça başarılı olduğunu, ancak henüz kesin bir sonuca ulaşamadıklarını da görürüz. Her iki hareket de hegemonik neo-liberal düzenlemelerden belli ölçülerde etkilenmektedir. Ancak bu etkinin Dikmen Vadisi örneğinde çok daha fazla görüldüğünü belirtmek gerekir. San Cristobal hareketi, neo-liberal hegemonyaya ve devletin azalan sosyal rolüne rağmen, devlet yetkililerini sosyal politikalar izlemeye zorlamış bir harekettir. Her ne kadar devlet ekonomik krizin etkisiyle San Cristobal projesini durdurma kararı almış olsa da, hareketin önemli bir kazanım elde etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan, Dikmen Vadisi örneğinde, piyasa mantığının hakimiyetinin hem vadinin dönüşümünü şekillendirdiğini hem de Dikmen vadisi hareketinin başarıya ulaşma şansını önemli oranda sınırladığını görmekteyiz. Ankara Belediyesinin piyasa mantığı doğrultusunda karar alması ve genel olarak yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından, bu tür kararlar sonucu doğabilecek direniş ve mücadelelere karşı yeni

yasal düzenlemelerle güçlendirilmesi, Dikmen Vadisi hareketinin ve bu harekete benzer diğer hareketlerin hedeflerine ulaşmaları önünde önemli engeller oluşturmaktadır.

Ancak toplumsal hareketlerin sonuçlarını yalnızca hedefleri doğrultusunda değerlendirmeyip, hedeflemedikleri halde yarattıkları etkileri de dikkate almak gerekir (Amenta and Young, 1999; Giugni, 1999; Tilly, 1999). Özellikle Dikmen Vadisi Hareketinin bu çerçevede dikkat çekici sonuçlara ulaştığını görmekteyiz. Bir ölçüde Madrid Yurttaş Hareketi'nin devamı niteliğinde olan San Cristobal hareketinden farklı olarak Dikmen Vadisi Hareketi Türkiye'de barınma hakkı talebiyle doğmuş ilk harekettir. Bu özelliği ile Dikmen Vadisi Hareketi kentsel dönüşüme karşı doğan direniş hareketlerini dikkate değer bir biçimde etkilemektedir. Hareketin yarattığı bu etki son derece önemlidir, zira hareket kentsel dönüşüm girişimlerinden zarar gören insanlara, bu uygulamalara karşı nasıl örgütlenebileceklerine, itirazlarını nasıl dile getirebileceklerine ve belki de en önemlisi ne tür haklara sahip olduklarına ve ne tür hak taleplerinde bulunabileceklerine dair önemli bir örnek oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Amenta, Edwin ve Michael P. Young (1999) "Making an Impact: Conceptual and Methodological Implications of the Collective Goods Criterion", Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly (der.) *How Social Movements Matter* içinde, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Castells, Manuel (1983) *The City and the Grassroots*, Berkeley: University of California Press.
- EMVS (2011) "Un barrio Madrileño: San Cristóbal de los Ángeles (Villaverde)." Genro, Tarso (1999) *Porto Alegre: Özgün Bir Belediyecilik Deneyimi*, İstanbul: WALD.
- Giddens, Anthony (1994) *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giugni, Marco (1999) "How Social Movements Matter: Past Research, Present Problems, Future Developments", Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly (der.) *How Social Movements Matter* içinde, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gökçe, Buğra (2004) "Haklar Üzerinde Yenilikler Yapan Bir Planlama Süreci Tanımlanabilir mi?", *Planlama*, (2004/2).
- Güler, Mahmut (2011) "Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66 (1).
- Hartman, Chester (2010) "The Right to Stay Put", Loretta Lees, Tom Slater, Elvin Wyly (der.) *The Gentrification Reader* içinde, Routledge: London.
- Harvey, David (2012) *Paris, Modernitenin Başkenti*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, David (1989) *The Urban Experience*, John Hopkins University Press.
- Holton, Robert James (1999) *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*, Ankara: İmge.
- Keleş, Ruşen (2004) *Kentleşme Politikaları*, Ankara: İmge.
- Keleş, Ruşen (2003) "Konut Hakkı İnsan Hakkı mıdır?", *Mimarist*, 3 (7).
- Lefebvre, Henri (2002) "The Right to the City", Gary Bridge ve Sophie Watson (der.) *The Blackwell City Reader* içinde, Oxford: Blackwell Publishing.
- López, Isidro ve Emmanuel Rodríguez (2011) "Spanish Model", *New Left Review*, (69).

IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu

- Miraftab, Faranak (2012) "Right to the City and Quiet Appropriations of Local Space in the Heartland", Michael Peter Smith ve Michale Mcquarrie (der.) *Remaking Urban Citizenship* içinde, Comparative Urban and Community Research (10), New Brunswick ve London: Transaction Publishers.
- Observatorio Metropolitano (2007) "Madrid ¿la suma de todos? Globalización, territorio, desigualdad", Madrid: Traficantes de Sueños.
- Özbek, Meral (2002) "Kentsel Mekan, Toplum, Bilişsel Harita ve Planlama", Deniz İncedayı (der.) *Çevre Tümdür* içinde, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Purcell, Mark (2006) "Urban Democracy and the Local Trap", *Urban Studies*, 43 (11).
- Quintana, Vicente Pére (2011) "San Cristóbal de los Ángeles, Experiencia Singular de Revitalización de un Barrio de la Periferia Madrileña", Lerko Print.
- Smith, Michael Peter (2012) "Remaking Urban Citizenship", Michael Peter Smith ve Michale Mcquarrie (der.) *Remaking Urban Citizenship* içinde, Comparative Urban and Community Research (10), New Brunswick ve London: Transaction Publishers.
- Şengül, Tarık (2001) *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İstanbul: WALD.
- Tekeli, İlhan (1994) "Kente Karşı İşlenen Suç mu? Yoksa Kentlinin Gasp Edilen Hakkı mı?", *Bozkurt Güvenç'e Armağan* içinde, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tekeli, İlhan (2002) "Türkiye'de Kent Planlamasının Yeniden Kurumsallaşmasını Düzenlerken Düşünmesi Gerekenler Üzerine", *Planlama*, (2002/1).
- Tilly, Charles (1999) "From Interactions to Outcomes in Social Movements", Marco Giugni , Doug McAdam, Charles Tilly (der.) *How Social Movements Matter* içinde, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Türker Devecigil, Pınar (2005) "Urban Transformation Projects as a Model to Transform Gecekondu Areas in Turkey: The Example of Dikmen Valley - Ankara", *International Journal of Housing Policy*, 5 (2).
- Yaman, Murat (2011) *Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Ankara Büyükşehir Belediyesi Dikmen Vadisi 3. Etap Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.